
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИХ ДОСВІД

УДК 37.091.3.09(477)(092)

DOI 10.31654/2663-4902-2021-PP-2-123-133

Самойленко О. В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
sov-15@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2622-3064

Демченко Н. М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
nata.demchenko2020@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1382-0756

Філоненко О. С.

кандидат педагогічних наук, старший викладач,
доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
helen-1970@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1036-2158

СПОГАДИ В. В. ДАНИЛОВА ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

У статті порушується важливе питання – виявлення та аналіз педагогічних проблем у спогадах відомого та талановитого літературознавця і фольклориста, педагога та методиста Володимира Валер'яновича Данилова. Авторами розглянуто спогади В. В. Данилова, які складаються з двох частин: «Нежинская гимназия в конце прошлого века. Ч. I. Преподаватели» (1958 р.) та «Воспоминания о Нежинской гимназии конца XIX столетия. Ч. II» (1964 р.). Зазначено, що ці праці педагога не були досліджені вченими в якості історико-педагогічного джерела.

У результаті теоретичного опрацювання наукової літератури виявлено, що В. В. Данилов у своїх методичних посібниках з мови та літератури – «Методика російської мови», «Література як предмет викладання» (1917) – відходив від звичних методів і прийомів, від повчальності і зубріння. Уточнено, що методист вважав за необхідне розвивати в учнів образне мислення, що має спонукати їх до активності та самостійності.

З'ясовано, що В. В. Данилов, розглядаючи методику навчання літератури, пропонував аналізувати твір за логікою розвитку художнього образу, а не сюжетної лінії. Допомогти у комплексному аналізі сюжету твору, на думку педагога, має розгалужена система запитань. Висвітлено, що ці проблеми педагогічної творчості В. В. Данилова можуть зацікавити сучасних дослідників-методистів.

Авторами зауважено, що у своїх працях-спогадах Володимир Валер'янович зосередився на дослідженні особистостей учителів, виділив деяких визначних, на його думку, педагогів, а також виокремив і охарактеризував три типи викладачів

гімназії – гарні, нейтральні і «педагогічні деспоти». У працях В. В. Даниловим описуються деякі випадки із його учнівського життя.

Зазначено, що спогади Володимира Валер'яновича можуть слугувати цінним джерелом для педагогів, оскільки вони спонукають майбутніх вчителів на пошук нових більш досконалих та дієвих методів, технологій та прийомів для роботи з учнями. У цих працях подається зріла думка освіченої людини, яка мала багатий досвід роботи з дітьми, і тому спогади є важливим матеріалом для виявлення і вирішення сучасних педагогічних проблем.

Ключові слова: педагогічна персоналістика, історико-педагогічне джерело, педагогічні проблеми, педагогічна творчість, методи і прийоми навчання.

Постановка проблеми. На початку XXI століття педагогічну персоналістику почали визначати як новий, інноваційний напрямок історико-педагогічних досліджень. Проте педагогічна персоналістика як напрямок досліджень має глибоке коріння в історії освіти, пройшла складний шлях становлення під впливом, як-от суспільних та ідеологічних, так і наукових факторів. Сучасні вітчизняні науковці такі як Л. Вовк, Н. Гупан, Н. Дічек, Т. Завгородня, Є. Коваленко, І. Розман, Б. Савчук, І. Стражнікова, О. Сухомлинська розробляють теоретичні основи та методологічні принципи педагогічної персоналістики, визначають інструментарій і методичні підходи до наукового підходу інтерпретації ідей, поглядів і спогадів видатних вітчизняних і зарубіжних учених, педагогів, освітніх діячів різних історичних періодів.

Необхідність дослідження й переосмислення творчої спадщини В. Данилова, зокрема спогадів ученого, відкриють нові горизонти та можливості дослідження історико-педагогічних явищ минулого. Так він є автором статей з аналізу творчості Т. Шевченка, досліджень про М. Максимовича, розвідок про М. Гоголя, українських пісень кобзарів і лірників, етнографічних спостережень [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєвий шлях і творча діяльність Володимира Валер'яновича Данилова (1881–1970), відомого вченого-літературознавця, фольклориста, етнографа, були в центрі уваги як російських, так і українських науковців минулого (В. Доманицький [8], М. Гуревич [3], Е. Карський [10], Я. Роткович [13], М. Сумцов [16]) та сучасності (Ю. Бондаренко [2], Н. Голуб, О. Забарний, О. Міщенко, З. Кирилюк [4], Г. Самойленко [15], Т. Рудюк). У дослідженнях цих учених розглядаються літературознавча, фольклористична та етнографічна спадщина В. В. Данилова, визначається внесок науковця в історію української літератури як шевченкознавця, виокремлюються його погляди на методику викладання української і російської літератури.

Мета статті. Метою нашої роботи є виявлення у цих спогадах педагогічних проблем, які, завдяки своїм спогадам, висловлює В. Данилов уже з позиції досвідченого педагога, автора численних праць з педагогіки школи, методики викладання мови і літератури, які відрізняються оригінальністю викладу про творчі методи та прийоми вивчення учнями навчального матеріалу, опанування ними навичками праці, які їм стануть потрібними у житті.

Виклад основного матеріалу. В історії освіти Володимир Валер'янович Данилов відомий не лише як літературознавець, фольклорист та етнограф, але й педагог і методист, оскільки майже все життя працював у навчальних закладах різного типу України та Росії [8]. Проте ця важлива сторінка життя та педагогічної діяльності вченого не висвітлена у вітчизняних історико-педагогічних джерелах. Ім'я педагога відсутнє навіть у Педагогічному словнику [1].

Свою педагогічну діяльність Володимир Валер'янович Данилов розпочав у 1905 році після завершення навчання у Історико-філологічному інституті князя О. Безбородька в місті Ніжині. Він працював викладачем російської мови та словесності в гімназіях Катеринослава та Одеси, а з 1911 року в Учителському та Жіночому педагогічному інститутах Петрограда.

Після Жовтневої революції 1917 року за рекомендацією академіка Ю. Карського (також випускника Історико-філологічного інституту імені О. Безбородька у Ніжині) В. В. Данилова було рекомендовано на посаду викладача у навчальні заклади, що пов'язані з підготовкою кадрів для військово-морського флоту. І ця діяльність педагога продовжувалася понад чверть сторіччя, поки він не перейшов на роботу в Інститут російської літератури (Пушкінський Дім) Академії наук СРСР (1948–1956) [Карський].

Необхідно зауважити, що В. В. Данилов як педагог з 40-річним стажем роботи, який викладав російську мову та літературу, латинську мову, історію, логіку, психологію та педагогіку, проявив себе також і прекрасним вченим-методистом. Про це свідчать створені ним методичні посібники з мови та літератури, як-от: «Методика російської мови», «Література як предмет викладання» (1917), у яких науковець відходив від традиційних методів і прийомів, від дидактизму і зазубрювання. Також методист вважав за необхідне розвивати в учнів образне мислення, що має спонукати їх до активності та самостійності.

Розглядаючи методику навчання літератури, автор пропонував аналізувати твір за логікою розвитку художнього образу, а не сюжетної лінії. Допомогти у комплексному аналізі сюжету твору, на думку В. В. Данилова, має розгалужена система запитань. Ці проблеми педагогічної творчості В. Данилова можуть зацікавити сучасних дослідників-методистів.

Спогади В. Данилова складаються з двох частин: «Нежинская гимназия в конце прошлого века. Ч. I. Преподаватели» (1958 р.) та «Воспоминания о Нежинской гимназии конца XIX столетия. Ч. II» (1964 р.) (їхня частина знаходиться в архіві музею історії Ніжинської вищої школи) [5]. На жаль, ці праці педагога ще не досліджувалися вченими як історико-педагогічне джерело.

У першій частині спогадів В. Данилов зосередив свою увагу на дослідженні особистостей педагогів, які працювали у гімназії, що діяла при Історико-філологічному інституті кн. О. Безбородька у місті Ніжині. Це була класична гімназія, яка відрізнялася від гімназій губернських міст тим, що в ній призначався завідувач, а директором був керівник інституту, один для обох навчальних закладів. Також гімназія функціонувала у приміщенні інституту і викладали у ній професори цього ж інституту [5].

У своїх спогадах В. Данилов зосереджував увагу на викладачах, які забезпечували навчальний процес у 1–8 класах гімназії. Із десяти викладачів, яких згадував у спогадах В. Данилов, автор виділив завідувача гімназії і викладача латинської мови Андрія Федоровича Абрамова, який називав себе «орлом без крил», оскільки він перебував на посаді директора гімназії, хоча цю посаду обіймав директор Ніжинського Історико-філологічного інституту імені О. Безбородька. Як завідувач гімназії, педагог викладав у першому класі гімназії латинську мову, щоб краще пізнати нових учнів, а у восьмому класі – латинську мову і логіку, щоб познайомитися з майбутніми абітурієнтами.

А. Абрамов був майстром своєї справи, стверджував В. Данилов. З одного боку, це був педагог, який виглядав суворим, а з іншого – діти вільно почували себе у його присутності. Він легко та зрозуміло пояснював матеріал, ілюстрував його прикладами з життя, що сприяло розвитку уяви та пізнавального інтересу учнів.

На думку В. Данилова, А. Абрамов відзначався педагогічною та методичною майстерністю, оскільки викладав навчальні предмети живо, так, щоб кожен учень міг з легкістю засвоїти матеріал. Він писав: «Ми читали з ним оди Горація, які він коментував, як відлуння та картини з життя». Коментуючи текст, Андрій Федорович влучно застосовував приклади з життя, які збагачували уяву учнів і мали життєву виховну цінність. «Не пам'ятаю, – згадував В. Данилов, – щоб А. Абрамов кому-небудь поставив незадовільну оцінку за відповідь, а з логіки у нього нижче четвірки взагалі не було балів. Хоча логіка викладалась лише у 8 класі одну годину на тиждень, але у викладанні Абрамова, особисто мені, вона принесла велику користь, в розумінні формального розвитку» [5].

Автор у своїх «Спогадах» виділив три основних типи викладачів гімназії. На його думку, до першого типу відносяться *гарні викладачі*, які надавали ґрунтовні

знання, їх любили і поважали учні; до другого – *нейтральні викладачі*, які виконували свої обов'язки, але не залишили відбитку у пам'яті своїх вихованців; і до третього – *«педагогічні деспоти»* [5]. Кожний тип педагога у спогадах В. Данилова отримав своєрідну характеристику.

До першого типу педагогів В. Данилов відніс і Костянтина Івановича Миткевича. Викладач надавав глибокі знання та використовував у навчанні латинську мову як розмовну. На його уроках російську мову не вживали ані учні, ані вчитель. Викладання велось лише латиною. Для перекладу він давав уривки із «Истории Пугачевского бунта» О. Пушкіна. Дослідник наводить об'єктивну характеристику К. Миткевича як викладача. Тому він підкреслює, що не всі риси особистості педагога йому до вподоби, проте вони не можуть перекреслити всі позитивні характеристики.

Особливу увагу В. Данилов приділяв двом братам Антону В'ячеславовичу та Йосипу В'ячеславовичу Добіашам. Він вважав професорів Історико-філологічного інституту імені О. Безбородька справжніми педагогами та духовними наслідувачами Яна Амоса Коменського.

Так, Йосип В'ячеславович Добіаш викладав у Ніжинській гімназії грецьку мову. Оскільки він був чехом і не дуже добре володів російською мовою, іноді виникали деякі курйози. Проте мікроклімат у класі спонукав учнів до продуктивної роботи, а емоційний запал вчителя надихав їх на вивчення текстів грецьких авторів. Також педагог застосовував під час викладання матеріалу дотепні порівняння та вислови. Про деяких персонажів грецьких текстів Й. В. Добіаш відкрито говорив: «Вона мені подобається. Я її люблю». Наприклад, про Невсікає із «Одисеї» Гомера [12].

В. Данилов також переконував, що: «Емоційне ставлення викладача до змісту уроку має виховну силу та сприяє засвоєнню його учнями» [12]. Він підкреслював, що А. Абрамов і Й. Добіаш не ставилися формально й холодно до проведення уроку. Вони пропускали крізь себе те, про що говорили грецькі і римські письменники.

Автор спогадів заперечував думку про те, що, викладаючи із року в рік один і той же самий навчальний матеріал, не можливо однаково емоційно переживати зміст прочитаного тексту. В. Данилов стверджував, що «чим більше викладач зживається зі змістом твору, тим він стає йому ближчим, і він у тисячний раз з тремтінням в голосі прочитає текст» [5]. Водночас чиновники від освіти вимагали від учителя паперового підтвердження виконання навчального плану та ретельно стежили за послідовністю, а не змістовою наповненістю. На формалізм управлінців В. Данилов реагує таким чином: «Які Дістервег, Ушинський або Герbart навчили чиновників із облвно і райвно, що педагог повинен бути не творцем думки, а бухгалтером!» [5].

До другого типу педагогів можливо віднести викладача історії і географії Івана Опанасовича Сребницького, якого автор називає вчителем, що надає завдання учням і опитує їх, тобто є «задавателем и спрашивателем». Робота цього викладача зводилась до того, що він у кінці уроку, поспіхом, інколи після дзвінка, вказував сторінки, які необхідно було опрацювати вдома за підручником, а наступного уроку вчитель проводив опитування вивченого матеріалу. Інколи він під час відповіді щось одотонно, без підвищення та пониження інтонації пояснював чи поглиблював опрацьований школярами матеріал, але це не виходило за межі програмового матеріалу з підручника. Свою характеристику І. Сребницького В. Данилов доповнив словами: «Це була людина освічена, гуманна, не прискіплива, проте вимоглива» [5]. Окремими прикладами із життя І. Сребницького дослідник намагається підтвердити свою думку, але в цілому образ не змінюється.

До цього ж типу, на думку В. Данилова, належить і викладач французької мови Людвиг Михайлович Мішель, який не навчив своєї рідної мови ні одного з учнів, оскільки він не підтримував дисципліну під час уроків: гімназисти ходили класом, розмовляли, займалися своїми справами, домашніх завдань з навчальної дисципліни вони не виконували. Якщо хтось із учнів ставив йому питання, педагог міг відволіктися на власні роздуми на довгий час ламаною російською мовою із застосуванням слів, зміст яких він не розумів. «Безладдя на уроках Мішеля було так багато, – зауважував оповідач, – що одного разу він сам не витримав і відідрав за вуха у п'ятому класі учня,

який носив прізвище відомого вченого – Ломоносов. На всіх це справило гнітюче враження, і клас завмер» [5]. Таким чином, В. Данилов зробив висновок про те, що справа, якою займався вчитель Л. Мішель, була безкорисною. Проходили роки навчання, а учні не отримували ніяких знань.

До другого типу педагогів можна віднести і викладача російської мови та літератури Івана Миколайовича Михайловського. Цей учений навчався на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету, де слухав лекції відомих викладачів і написав наукове дослідження. Проте в силу об'єктивних обставин він залишився на скромній посаді викладача Ніжинської гімназії, хоча в інституті князя О. Безбородька існували всі умови для його наукового зростання. У своїх спогадах В. Данилов називає його «викладачем, що завмер у своїй початковій формі». І на підтвердження цієї думки наводить слова професора М. Мандеса: «Михайловський нічого не дав, тому що «дивився в домовину», і тут же виправився: «До речі, він більше дивився в карти!» [5]. В. Данилов, доповнив думку професора таким твердженням: «Це було вірно, бо Михайловському, коли я закінчував гімназію у 1900 р., було всього 52 роки».

В чому ж проявлялась мертвечина у діяльності І. Михайловського? Перш за все у ставленні до викладацької діяльності: на уроці задавалось по 10–12 уривків із Гомера, і вся увага зосереджувалася на засвоєнні незнайомих слів, а не на розумінні змісту уривка, і ніколи не зверталася увага на зв'язку цього уривку з попередніми змістом. Відповідно цілісного сприйняття та розуміння твору не відбувалося. Таким чином, учні використовували на екзаменах чужі підрядкові переклади, які продавалися, оскільки теми для творів учитель давав неоригінальні і не цікаві. Ці тексти потребували оповіді прочитаного або ж відтворення того навчального матеріалу, який надавав на уроці вчитель. За таких умов учні не мали можливості проявити свою творчість і самостійність. Такий стиль викладання підтверджував, що педагог втратив творче обличчя. Тому діяльність І. Михайловського заважала розвитку знань, умінь і навичок, творчого сприйняття художнього тексту школярами. Водночас цей учитель і був, за словами В. Данилова, доброю людиною, виразно читав уривки творів, не принижував учнів тоді, коли вони робили негідні вчинки. І все ж він не піднявся до того рівня педагога, якого поважали гімназисти, цінували за знання і високі моральні принципи.

Розповідь про викладача Сергія Миколайовича Браїловського змушує замислитися над тим, як самовпевненість, а в зв'язку з цим і подальший вчинок, може перекреслити той позитив, який пов'язують із діяльністю цього педагога. В. Данилов характеризує випускника Історико-філософського інституту князя О. Безбородька С. Браїловського як педагога та теоретика-дослідника, який залишив внесок у науково-дослідницьких і педагогічних дослідженнях. З метою продовження наукової роботи з використанням фондів бібліотеки інституту, вчений залишився в місті Ніжині і працював вчителем у Ніжинській жіночій гімназії, хоча викладацька робота в гімназії не вважалася престижною, оскільки викладачам платили меншу зарплату.

Проте С. Браїловський займався науковою роботою. Але, як зауважує В. Данилов, «молоді автори страждають літературною сверблячкою: пристрасно пишуть про що завгодно, лише б бачити себе у друці, при цьому у них проявляється схильність показати свої знання, дотепність і вишуканість стилю. Внаслідок чого пізніше доводиться розкаюватися у цих молодих літературних бравадах» [5]. Саме до такого типу праць В. Данилов відносить рецензію С. Браїловського на методичний посібник його колеги Наталії Йосипівни Шарко, яка була донькою вчителя математики гімназії ім. П. Кушакевич, викладала у молодших класах і була вірна педагогічній справі до глибокої старості. Її характеризували як творчого педагога, яка підготувала до друку «Сборник копировок и зрительных диктантов...» [5]. У своїй праці С. Браїловський вкрай некоректно прорецензував працю вчительки-практика, порушивши всі норми етикету як наукового, так і людського. Наслідком цього вчинку педагога стала депресія Н. Шарко. І її батько, переживаючи за дочку, вдарив привселюдно у педагогічній

кімнаті С. Браїловського по обличчю. Це був нечуваний серед педагогів вчинок. Обох педагогів перевели в гімназії у різні міста: Новгород-Сіверський і Прилуки.

Найнеприємніше у цій історії було те, що С. Браїловський, згадуючи цей епізод у своїй автобіографії, яка була адресована для публікації, не тільки не засудив свій вчинок, але й намагався за допомогою брехні обілити себе і принизити педагогів гімназії, які, мов, не давали йому розкритися до кінця. Процитуємо фразу, яка дає можливість побачити справжнє обличчя цього педагога, який заявляє: «Наукова робота (в Ніжині) йшла успішно; педагогічна діяльність приваблювала увагу родичів і учнів; але серед педагогічних троянд швидко вирости терни провінційної недоброчливості і задрість з боку тих педагогів, які займалися бездіяльністю в «образцової гімназії» при інституті. Змушений був кинути Ніжин і переїхати в Новгород-Сіверський». Така людина, яка втрачає моральні принципи, завжди знаходить вихід.

С. Браїловський обійшов свій підмочений стан, перейшовши із Міністерства народної освіти, де не міг очікувати просування по службі, у Міністерство фінансів, якому підпорядковувалися комерційні училища і торгові школи, і виїхав подалі від неприємних спогадів на Далекий Схід. І тут, при нагоді, розповів про себе романтичні забави, піднімаючи себе уже в новому середовищі.

Педагог, який здійснює підлість, не може відноситися до педагогів-творців і улюбленців молоді, тож ми С. Браїловського віднесли до другого типу педагогів. Вони не менш небезпечні для педагогічного і учнівського колективів.

До третього типу педагогів слід віднести вчителя математики Якова Ернстовича Вінклера, якого всі учні називали про себе «Яшка». В. Данилов визначив його як «педагогічного тирана». Автор спогадів дав йому досить виразну і чітку характеристику. В клас Вінклер входив не з відкритим обличчям, не з життєрадісним настроєм, що дуже впливало на працездатність учнів, а з лютим виглядом і загрозливим поглядом. Він зупинявся на порозі класу і придивлявся, немов би чекаючи нападу. Сівши за кафедру, розкривав «Календар для вчителів» Гельбка, де викладачі виставляли оцінки для себе, довго та уважно вдивлявся в нього. У цей час наступала гнітюча хвилина очікування. Учні ховалися, «немов страуси», за спинами товаришів, що сиділи попереду. Дехто хрестився. Нарешті, після досить тривалої, гнітючої тиші, немов би з могили, глухо і придавлено виголошувалося чийсь прізвище. Серце відривалося, коли це був ти [5].

Атмосферу очікування гімназистами початку відповіді яскраво доповнює опис В. Даниловим самого процесу опитування учнів під час уроку. Дослідник стверджував, що коли викладач «писав протягом уроку свою «педагогічну поему», він тримав увесь клас у страху.

Наведемо уривок із спогадів, який дасть можливість охарактеризувати тиранічну натуру вчителів Я. Вінклера: «На одному уроці з геометрії у 7-му класі Яшка поставив понад десять одиниць, хоча частина учнів, отримавши їх, навіть рота не розкривали. Учень, що вийшов до дошки, накреслив фігуру. Але збився під час доказу. Вінклер відправив його на місце і поставив двійку. Викликав іншого. Той підійшов до дошки, узяв крейду і збирався нею показати на кресленні, як раптом Яшка закричав із оскаженілим від злості обличчям, розбризкуючи слиною: «На місце! На місце!» і тут же поставив одиницю. Та ж участь настигла і наступного за ним, третього і останніх. Клас був у стресі, трепеті і у повному непорозумінні. Нарешті хтось із сьомих чи восьмих по рахунку, зметнувсь, збагнув, що не треба брати крейду в руки, необхідно доводити теорему пальцем, але, полінувавшись, і він далі однієї-двох фраз не пішов. Впавши в афект, Вінклер уже не міг зупинитись і продовжував «лупити» одиниці» [5].

Я. Вінклер, порушуючи всі норми педагогічного етикету, доводив своїх учнів до неврологічних зривів. З вини цього «педагога» відрахували з гімназії до десяти учнів, перекресливши цим можливість молодих людей навчатися у вищих навчальних закладах і просуватись по службі. В атмосфері існування середньої школи і дії її Статутів Вінклер почував себе героєм, його акуратно і своєчасно нагороджували орденами і підвищували чиновничим розрядом. Відповідно такі непрофесійні дії «педагога» знаходили виправдання у вищого керівництва гімназії. Так А. Абрамов,

який був безпосереднім завідувачем В. Данилова, прокоментував його педагогічну діяльність таким чином: «Не троньте «ге» не буде «ве». На цьому скарги гімназистів завідувачу припинилися, оскільки не мали сенсу.

Характеризуючи цей випадок, В. Данилов зауважив: «Строгість у педагогіці буває інколи необхідна; але краще строгості добродушність і великодушність. Вінклярівські методи не можна не назвати строгістю» [5]. Таким чином, автор дійшов висновку, що Я. Вінклер застосовував у своєму викладанні методи страху, пригнічення і морального приниження.

Необхідно зазначити, що спогади В. Данилова дають можливість визначити ще одну важливу проблему, яка пов'язана з взаєминами учнів і вчителів, оцінкою гімназистами особистісних якостей та професіоналізму викладачів гімназії.

Поведінка Я. Вінклера завжди викликала у гімназистів не лише злість, але й агресію. В. Данилов навів приклад, коли один із учнів у відповідь на «педагогічні» методи Яшки влаштував погром метеорологічної станції інституту, якою завідував Я. Вінклер. Це була свідомо «віддяка» викладачу за знущання в минулому і теперішньому.

Незважаючи на скарги викладача керівництву гімназії, його звернення до поліції міста з вимогою розібратися у скоєному учнем гімназії вчинку, всі керівні органи інституту прохолодно поставилися до вирішення цієї проблеми, оскільки знали «педагогічні подвиги» Я. Вінклера. І в підсумку керівника метеорологічної станції змусили за свої власні кошти поновити її.

В. Данилов не виправдовує дії керівництва інституту, оскільки неможливо заохочувати вандалізм як вихід у боротьбі проти педагогічної рутини, але в наведеному прикладі, вважає, що антипедагогічна діяльність Я. Вінклера повинна бути покарана, хоча б таким шляхом у соціально-політичних умовах, які склалися на той час.

Ми вже говорили про викладача І. Михайловського і про його неоригінальні і нецікаві типи для творів. У більш підготовлених гімназистів це теж викликало протест. І сам В. Данилов розповів про свій вчинок, який проявився у тому, що він не став списувати підрядковий переклад, як інші, а зробив в кінці уроку написав у зошиті зпародійовані знайомі слова із Псалтиря. Ось як звучать ці слова: «И помяну князя Кантемира и всю мудрость его: /Уме, недозрелый плод недолгой науки, // Покойся, не побуждай к перу мои руки».

Як же повинен був діяти у цьому випадку викладач: нагримати, поставити одиницю, віддраїти за вуха? І І. Михайловський повів себе чемно. Повертаючи зошит, він процитував той текст, який був зпародований: «Помяни царя Давида и всю кротость его». Така поведінка викладача мала більш виховний ефект, ніж покарання. Учні стало соромно за свій вчинок.

В. Данилов відверто розповідає у «Спогадах...», що і він у роки студентства поводить себе не завжди правильно, а інколи і порушував дисципліну. Із цього приводу він згадував оцінку своїх дій методом зворотного, що надав А. Абрамов. Так, після першого пробного уроку, який студент В. Данилов провів з латинської мови, викладач, надав методичні поради та відзначив, що у практиканта В. Данилова «досить розуму, щоб стати хорошим викладачем». Це зауваження, підкреслює автор спогадів, «без сумніву, було викликано моїми легковажними і, скажу тепер, навіть безглуздими випадками під час навчання в інституті. Таким чином, викладач показав студенту-практиканту справжнє педагогічне обличчя, оскільки помітив у викладацькій діяльності свого учня (не дивлячись на його незадовільні прояви поведінки) те основне, що було важливим для формування особистості майбутнього вчителя та його професійного зростання.

Автор відзначив, що інколи учні не повною мірою розуміють те, що вчителі переймаються долею всіх своїх вихованців і радіють їхнім педагогічним звершенням, оскільки в цьому є і краплинка їхньої праці. В. Данилов пригадував один випадок, який підтверджує цю думку. На той момент він був вже студентом і займався збором українських пісень у селі Андріївка (1904 р.). Він видав їх окремою збіркою і презентував його з дарчим написом Й. В. Добіашу [8]. «Він підняв книгу на рівень зі своїм

обличчям, – пише В. Данилов, – і гордо, тоном Сократа, який вимагав, щоб його помістили в Пританей, промовив два рази: «Це – школа! Це – школа!» «Так! – підкреслює автор спогадів. – Це – школа! Школа виховала дух наукового спостереження, дослідження і систематизації – все, що потрібно для фольклориста». І в цьому проявився глибоке розуміння школи в житті підлітка, який згодом може оцінити посправжньому значення школи в його житті, і заявити: «Лише зовсім невдячні душі можуть говорити, що школа їм нічого не дала» [5].

Висновки. Спогади В. Данилова є одним з історико-педагогічних джерел, що дають можливість оцінити розвиток освіти та педагогічної думки кінця ХІХ – початку ХХ століття. Вони надають як ілюстративний матеріал для роздумів про роль і місце вчителя й освіти в розвитку та становленні особистості дитини, так і теоретичні положення викладені вченим, спрямовують молоде покоління освітян на пошуки тих прийомів, методів, які б збагатили їхній педагогічний досвід та спрямували на професійне зростання протягом усього життя. Класифікація педагогів гімназії при Ніжинському Історико-філологічному інституті імені О. Безбородька є важливим джерелом і з точки зору того, що аналіз здійснений зрілою людиною, педагогом-практиком того часу, який переживав у своєму житті і радість роботи з дітьми, і хвилини смутку, а то й гіркоти від того, що зроблене не завжди так, як передбачалось. Саме такі джерела дають сучасному досліднику матеріал, що зможе допомогти у вирішенні й сучасних педагогічних проблем.

Література

1. Бим-Бад Б. М. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. Москва: Большая рос. энцикл., 2002. 528 с.
2. Бондаренко Ю. Стратегія і тактика літературної освіти в методичній праці Володимира Данилова «Література як предмет викладання». *Данилов В. В. Література як предмет викладання* (Середня та нижча школи. Учительські інститути) / пер. з рос. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 95–106.
3. Гуревич М. М., Могилянський А. П. Владимир Валерьянович Данилов: (к 80-летию со дня рождения и к 60-летию научной деятельности). *Труды отдела древнерусской литературы*. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1962. Т. XVIII. С. 481–483.
4. Данилов В. В. Література як предмет викладання (Середня та нижча школи. Учительські інститути) / переклад з російської Ю. Бондаренка, Н. Голуб, Т. Жук, О. Забарного, О. Міщенко, Т. Рудюк, Л. Проценко, С. Шевченко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 107 с.
5. Данилов В. В. Нежинская гимназия в конце прошлого века. Ч. 1. Преподаватели / *Архив музея истории Нежинской высшей школы*. Всі цитати подаються за цим джерелом. Фонди Музею історії Нежинської вищої школи, «Данилов В. В. Нежинская гимназия в конце прошлого века. I. Преподаватели» [Рукопис], арк. 6.
6. Данилов В. В. Песни села Андреевки Нежинского уезда / собрал В. В. Данилов. *Сборник Историко-Филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине*. Киев: Тип. И. И. Чоколова, 1896–1916. Т. 5. 1904. XVII, XIII. С. 25.
7. Данилов В. В. *Шевченківський словник*. Т. 1. Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Академії Наук УРСР. Київ: Головна редакція УРЕ, 1976. С. 182.
8. Доманицький В. [Рецензія]. В. Давидов. Песни села Андреевки Нежинского уезда. Киев, 1904. 96 с.
9. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Санкт-Петербург, 1904. Т. XII. Кн. VI. С. 26–29.
10. Карський Е. Ф. Русский язык в высшем начальном училище по положению 25 июня 1912 г. Курс методики русского языка для учительских институтов / ред.: В. В. Данилов. с т б Киев, 1914. 188 с.
11. Лихачев Д. С. Памяти Владимира Валерьяновича Данилова (20/VII 1881 г. – 23/IV 1970 г.). *Памятники русской литературы X–XVII вв*. Москва; Ленинград, 1970. С. 351–354. (Тр. Отд. древне-рус. лит.; Т. 25).
12. Панченко Н. Т. Список печатных научных трудов В. В. Данилова (1904–1959): научное издание / ред. Л. М. Добровольский. Ленинград: [б. и.], 1960. 33 с. Б. ц.
13. Роткович Я. А. Владимир Валерианович Данилов. *Хрестоматия по истории методики преподавания литератур*. Москва: Учпедгиз, 1956. 415 с.

14. Русский филологический вестник / изд. под ред. Е. Ф. Карского. Варшава, 1879–1917. Тип. Варшавского учеб. окр., 1914. [384] с. разд. паг. Библиогр. в подстроч. примеч. и в тексте. Т. 71, вып. 1 (№ 1) 1914.

15. Самойленко Г. В. Данилов Володимир Валер'янович. *Енциклопедія Сучасної України* / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23517 (дата звернення: 19.08.2021).

16. Сумцов Н. Малюнки з життя українського народного слова. Харків: Печат. «Діло», 1910. 144 с.

References

1. Bym-Bad, B. M. (Eds.). (2002). *Pedahohycheskyi entsyklopedycheskyi slovar* [Pedagogical encyclopedic dictionary]. Moskva: Bolshaia ros. entsykl. [in Russian].

2. Bondarenko, Yu. (2017). Stratehiia i taktyka literaturnoi osvity v metodychnii pratsi Volodymyra Danylova «Literatura yak predmet vykladannia» [Strategy and tactics of literary education in the methodical work of Vladimir Danilov «Literature as a subject of teaching»]. *Danylov V. V. Literatura yak predmet vykladannia (Serednia ta nyzhcha shkoly. Uchytelski instytuty) – Danilov V. V. Literature as a subject of teaching (Secondary and lower schools. Teacher's institutes)*. (Trans). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

3. Hurevych, M. M. & Mohylianskyi, A. P. (1962). Vladymyr Valerianovych Danylov: (k 80-letyiu so dnia rozhdenia y k 60-letyiu nauchnoi deiatelnosti) [Vladimir Valerianovich Danilov: (to the 80th anniversary of his birth and to the 60th anniversary of scientific activity)]. *Trudy otdela drevnerusskoi lyteratury – Proceedings of the Department of Ancient Russian Literature*. Moskva; Lenynhrad: Yzd-vo AN SSSR. Vol. XVIII. 481–483 [in Russian].

4. Danylov, V. V. (2017). *Literatura yak predmet vykladannia (Serednia ta nyzhcha shkoly. Uchytelski instytuty)* [Literature as a subject of teaching (Secondary and lower schools. Teacher's institutes)]. (Yu. Bondarenka, N. Holub, T. Zhuk, O. Zabarnoho, O. Mishchenko, T. Rudiuk, L. Protsenko, S. Shevchenko Trans). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

5. Danylov, V. V. Nezhynskaia hymnazyia v kontse proshloho veka [Nizhyn gymnasium at the end of the last century]. Ch. 1. Prepodavately [Teachers]. *Arkhiv muzeiu istorii Nizhynskoi vyshchoi shkoly. Vsi tsytaty podaiutsia za tsym dzherelom. Fondy Muzeiu istorii Nizhynskoi vyshchoi shkoly, «Danylov V. V. Nezhynskaia hymnazyia v kontse pryshloho veka. I. Prepodavately»* [Rukopys], ark. 6 [in Ukrainian].

6. Danylov, V. V. (Eds.). (1896–1916). *Pesny sela Andreevky Nezhynskoho uезда* [Songs of the village of Andreevka, Nezhinsky district]. *Sbornyk Ystoryko-Fylolohycheskoho obshchestva pry Ynstytute kniazia Bezborodko v Nezhyni – Collection of the Historical and Philological Society at the Prince Bezborodko Institute in Nizhyn*. Kyev: Typ. Y. Y. Chokolova. Vol. 5. 1904. XVII. XIII. 25 [in Ukrainian].

7. Danylov, V. V. (1976). *Shevchenkivskiyi slovnyk* [Shevchenko's dictionary]. Vol. 1. Instytut literatury imeni T. H. Shevchenka Akademii Nauk URSS. Kyiv: Holovna redaktsiia URE [in Ukrainian].

8. Domanytskyi, V. [Retsenziia]. V. Davydov. *Pesny sela Andreevky Nezhynskoho uезда* [Review]. V. Davydov. *Pesny sela Andreevky Nezhynskoho county*. Kyev, 1904. 96 s.

9. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* [Notes of the Shevchenko Scientific Society]. (1904). Sankt-Peterburh. Vol. KhII. Kn. VI. 26–29 [in Ukrainian].

10. Karskyi, E. F. (1914). *Russkyi yazyk v vysshem nachalnom uchylshche po polozhenniu 25 yiunia 1912 h. Kurs metodyky russkoho yazyka dlia uchytelskykh ynstytutov* [Russian language in higher primary school as of June 25, 1912. Course of Russian language methodology for teachers' institutes]. V. V. Danylov (Ed.). Kyev [in Ukrainian].

11. Lykhachev, D. S. (1970). *Pamiaty Vladymyra Valerianovycha Danylova (20/VII 1881 h. – 23/IV 1970 h.)* [In memory of Vladimir Valerianovich Danilov (20/VII 1881 – 23/IV 1970)]. *Pamiatnyky russkoi lyteratury X–XVII vv. – Monuments of Russian literature of the X–XVII centuries*. Moskva; Lenynhrad. (Tr. Otd. drevne-rus. lyt.; T. 25) [in Russian].

12. Panchenko, N. T. (1960). *Spysok pechatnykh nauchnykh trudov V. V. Danylova (1904–1959)* [List of printed scientific works of V. V. Danilov (1904–1959)]. L. M. Dobrovolskyi (Ed.). Lenynhrad: [b. y.] [in Russian].

13. Rotkovych, Ya. A. (1956). Vladymyr Valeryanovych Danylov [Vladimir Valerianovich Danilov]. *Khrestomatyia po ystorry metodyky prepodavanyia lyteratur – A textbook on the history of methods of teaching literature*. Moskva: Uchpedhyz [in Russian].
14. Russkyi fylolohycheskyi vestnyk (1914). / yzd. pod red. E. F. Karskoho. Varshava, 1879–1917. Typ. Varshavskoho ucheb. okr., 1914. [384] s. razd. pah. Byblyohr. v podstroch. pryimech. y v tekste. Vol. 71, 1 (1).
15. Samoilenko, H. V. (2007). Danylov Volodymyr Valerianovych [Danilov Vladimir Valerianovich]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine* / hol. redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23517 (data zvernennia: 19.08.2021).
16. Sumtsov, N. (1910). Maliunky z zhyttia ukrainskoho narodnoho slova [Drawings from the life of the Ukrainian folk word]. Kharkiv: Pechat. «Dilo».

Samoilenko O.

Candidate of Science in Pedagogics,
Associate Professor at Pedagogics,
Primary Education and Educational Management Department,
Nizhyn Mykola Gogol State University
sov-15@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2622-3064

Demchenko N.

Candidate of Science in Pedagogics,
Associate Professor at Pedagogics,
Primary Education and Educational Management Department,
Nizhyn Mykola Gogol State University
nata.demchenko2020@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1382-0756

Filonenko O.

Candidate of Science in Pedagogics,
Associate Professor at Pedagogics,
Primary Education and Educational Management Department,
Nizhyn Mykola Gogol State University
helen-1970@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1036-2158

V. V. DANYLOV'S MEMOIRS AS A HISTORICAL AND PEDAGOGICAL SOURCE

The article approaches the important issue concerning the analysis of pedagogical problems found in memoirs of Volodymyr Valerianovych Danylov. This famous and talented scholar was engaged in the study of literature and folklore, teaching and methodology and was the author of memoirs in two parts titled 'Nizhyn Gymnasium at the End of the Last Century. Part I. Teachers' (1958) and 'Memories about Nizhyn Gymnasium at the End of the 19th Century. Part II' (1964).

It was mentioned that these works were not regarded by scholars as historical and pedagogical source. Thus the aim of the article is to study memoirs and to reveal pedagogical problems that can be useful for teaching.

Due to the detailed examination of the academic literature it was found that V. V. Danylov deviated from traditional methods and techniques, rote learning and didacticism and it was described in his method guides on language and literature 'Methodology of Russian language', 'Literature as a subject of teaching' (1917). Besides, it was specified in the article that Danylov believed it necessary to develop students' figurative thinking, which encouraged them to be active and self-sufficient.

It was discovered that V. V. Danylov proposed to analyze literary work by logic of the imagery development, rather than the plot line. According to the teacher, an extensive system of questions should help in the complex analysis of the work's plot. It is highlighted that these problems of V. V. Danilov's pedagogical works may be of interest to modern methodology researchers.

The authors note that in his memoirs Volodymyr Valerianovych focused on the study of teachers' personalities, singled out some prominent, in his opinion, teachers, as well as identified and characterized three types of high school teachers – good, neutral and 'pedagogical despots'. In his works Danylov described some cases from his student life. It is stated that Danylov's memoirs can serve as a valuable source for teachers and encourage them to look for new and more effective methods and techniques for working with students. These works present the mature opinion of an educated person who had extensive experience in working with children, and therefore memoirs are important materials for identifying and solving modern pedagogical problems.

Key words: pedagogical personalistics, historical and pedagogical source, pedagogical problems, pedagogical writing, teaching methods and techniques.